

NƏBİ ƏSƏDOV

ADPU-nun Azərbaycan tarixi kafedrasının doktorantı

E-mail: n.asadov81@gmail.com

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ EKOLOJİ SİYASƏTİN
MÜƏYYƏNLƏŞDİRMƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN XİDMƏTİ***Açar sözlər:* Dövlət qoruğu, beynəlxalq konvensiya, ekoloji siyasət*Ключевые слова:* Государственный заповедник, международная конвенция, экологическая политика*Keywords:* State Reserve, the international convention, the environmental policy

Müasir dövrdə iqtisadi və siyasi problemlərlə yanaşı bəşəriyyəti düşündürən başlıca problemlərdən biri də ekoloji problemlərdir. Başqa problemlərdən fərqli olaraq ekoloji problemlərin həlli uzun zaman tələb etməklə daha çox əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə tənzimlənir. Tarixi təcrübə göstərir ki, ekoloji problemlərin insanla təbiət arasında əlaqələrin düzgün qurulmamasının nəticəsində yaranır. Azərbaycan yeraltı və yerüstü sərvətlərlə zəngin bir ölkədi. XIX əsrin əvvəlindən Rusyanın müstəmləkəsi olduğu dövrdən ölkənin sərvətləri ən primitiv vasitə və üsullarla mənimsənmişdi, bu azmış kimi neftlə zəngin Abşeron yarmadasının əraziləri xarici kapitalla satılmış, ya da iltizama verilmişdi. Yalnız mənfəətlərini düşünən istehsalçılar Abşeron yarmadasında yararlı torpaqları neftlə çirkləndirərək əkinə yararsız hala gətirmişdilər. Sovet hakimiyyəti illərindədə Azərbaycanda lazımı əhəmiyyət verilməmişdi. Lakin 14 iyul 1969-cu ildə Heydər Əlirza oğlu Əliyevin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycanın ən yeni tarixində yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymaqla yanaşı Azərbaycanın ekoloji problemlərinə baxış da əsaslı şəkildə dəyişmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən mühüm tədbirlərdən biri unikal bitki və heyvanat aləmi olan ərazilərin qoruyq elan edilməsi olmuşdu. 1969-cu ildə Respublika ərazisindəki Şirvan və Hirkan, 1974-cü ildə Bəsitçay, 1978-ci ildə Qarayazı və Ağgöl, 1981-ci isə İsmayıl Dövlət qoruqları yaradılmışdı (1, s.44-52). 25.760 hektar ərazidə yaradılan Şirvan Dövlət Qoruğunun yaradılmasında məqsəd Azərbaycan təbiəti üçün nadir sayılan ceyranın, eyni zamanda 65 növ oturaq quşun və bir neçə köçəri quşların qorunması məqsədini daşıyırdı (5, s.44).

Hirkan Dövlət Qoruğunun sahəsi iki hissədən ibarət olub 2906 hektar ərazidə təşkil olunmuşdu. Qoruğun ərazisi əsasən meşəlikdən ibarətdir. Talış dağlarının və Lənkaran ovalığını əhatə edir (5, s.46). Qoruğun florası 1900 növdən ibarətdir, 18 növ heyvan, 25 növ quş qoruğun daim sakinidi. Bəsitçay Dövlət Qoruğu 107 hektar ərazidə Kiçik Qafqaz sıra dağlarının cənub-şərq hissəsində dəniz səviyyəsindən 600-800 m hündürlükdə, landşaft kompleksin, xüsusi ilə təbii çinar meşəliyini qorumaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Qoruğun ərazi əsasən Bəsitçayın yatağı boyunca 15 km uzunluğunda olan ərazini əhatə edir. Çinar ağacları meşəliyi qoruğun 93% təşkil edir. Bu çinarlıq dünyanın ən böyük çinarlıq massividi. Hazırda qoruğun ərazisi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. Təbiətin nadir nümunəsi olan çinar meşəliyi məhv olmaq təhlükəsi qarşısındadır.

Qarayazı Dövlət Qoruğu 4900 hektar ərazidə Kür sahili nadir və tükənməkdə olan tuqay meşələrinin qorunması və bərpası məqsədi ilə yaradılmışdı. Onun ərazisi Kürün çaylaq hissəsinin və çayın sol sahilindəki Qarayazı ovalığını əhatə edir. Əsas qorunan obyektlər Kür çayının orta axarı boyu yerləşən böyük tuqay meşələri ərazinin nadir və tükənməkdə olan

ekoloji sistemidir. Ağgöl Dövlət Qoruğu-bataqlıq və suda üzən quşların yuvalama, qidalanma və qışlaması yerlərinin saxlanması, həmçinin balıqçılıq əhəmiyyətli növlərin çoxaldılması məqsədi ilə 4400 hektar ərazidə yaradılmışdır. Qoruğun Kür-Araz ovallığının Mil düzənliyində yerləşən ərazisi müxtəlif təbii landşaft sahələrindən ibarətdir. Ağgöl dəniz səviyyəsindən aşağıda yerləşir və axarı olan göl növlərinə aiddir. İsmayilli Dövlət Qoruğu - tükənmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvanat aləminin qorunması və onların öyrənilməsi məqsədi ilə 5778 hektar sahədə yaradılmışdır. Qoruc Bökük Qafqazın cənub yamaclarının mərkəzi hissəsində İsmayilli inzibati rayon ərazisində 600-2250m. hündürlükdə yerləşir. Qoruğun ərazisi iki hissədən ibarətdir 800-2250m. hündürlükdə yerləşən Topçu meşəsindən və Alazan - Əyriçay vadisinin şərq hissəsində 600-650m. hündürlükdə yerləşən şabalıdyarpaq palıd meşəliyinin qorunma ərazisi olan Qalıncaq hissəsindən ibarətdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə digər sahələr kimi əhalinin su təhcizəti və yaşıllıq zonalarının suvarılması problemini daim diqqət nəzərində saxlamışdı. Bu məqsədlə Kür çayından Abşeron yarmadasına 3.5m³/san. su kəmərinin çəkilməsi planlaşdırılır (6, 1983, №2). Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Kür su kəmərinin tikintisi “ümum-xalq tikintisi” elan edilir 1971-ci ildə kəmərin birinci xəttinin tikintisi başa çatdırılır. Mürəkkəb mühəndis qurğu sisteminə malik kəmərin su ötürmə gücü 3,92m³/san. idi. Sonralar Bakı və Abşeron yarmadasında yeni sənaye sahələrinin yaradılması, yeni yaşayış massivlərinin tikilməsi, yeni yaşıllıq zolaqlarının salınması suya olan tələbatın artmasına səbəb oldu. Heydər Əliyevin suya nəticəsində ötürmə qabiliyyəti 6,3 m³/san olan ikinci su kəməri də tikilərək istifadəyə verildi. Bununla da, Bakıda suya olan tələbat əsasən ödənilmişdir. Əgər 1970-ci ildə adam başına sutkada 273 litr su düşürdüsə, 1985-ci ildə bu rəqəm 500 litrə çatdırılmışdı (6, 1983, №2). İkinci dəfə hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev Bakı və Sumqayıt şəhərlərində içməli su təchizatının yaxşılaşdırılmasına imkan verəcək bir qurumun olmasını vacib Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin qərarı ilə “Abşeron Su” Regional Səhimdar Cəmiyyəti yaradılmışdır. Ekspertlər müəyyən etmişdilər Bakının su sistemini lazımı səviyyədə qurmaq üçün 1milyard dollar tələb olunur. Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Respublika hökuməti kredit ayrılması xahişi ilə “Dünya Bankına” və “Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına” müraciət etmişdir. Hər iki qurum müraciəti müsbət qarşılamışdı (6, 2002, №1).

Azərbaycan Sovetlər Birliyində olduğu dövrdə sərbəst xarici siyasət yeridə bilmədiyi kimi, Beynəlxalq ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı Konvensiyalara qoşulmaq imkanına malik deyildi. Bu imkana yalnız Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə eddikdən, ekoloji siyasətinin əsaslı şəkildə yenidən qurulmasını prioritet vəzifə kimi qarşıya qoyduqdan sonra, Beynəlxalq Konvensiyalara qoşula bildi. XX əsrin ikinci yarısında bəşəriyyət üçün ən təhlükəli və həyat əhəmiyyəti olan problemlərdən biri olan ozon qatını dağılmaqdan qorumaqdır. Bu problemin global və ciddi xarakter aldığından dünya ictimaiyyəti qarşısında ozon qatının mühafizəsi durur. Dünya dövlətləri bu problemlə bağlı bir neçə Konvensiya qəbul etmişdilər. Azərbaycanda müstəqillik qazandıqdan sonra dünya ictimaiyyətinin tam hüquqlu üzvü kimi bu konvensiyalara qoşulmuş və onları Milli Məclisdə ratifikasiya etmişdir. Vyana şəhərində 1985-ci ilin mart ayında toplantı keçirilmiş (3, s.150) və Konvensiya qəbul edilmişdir. Burada qərara alınmışdır ki, iştirakçı dövlətlər bu sahədə əlaqəli iş aparsınlar. 1987-ci ildə ozon qatının dağılması problemi ilə bağlı daha bir beynəlxal toplantı Monreal şəhərində keçirilmişdi. Burada ozon qatının dağılmasına təsir edən maddələrin istehsalı və daşınması problemləri müzakirə edilmişdir. 1990-cı ildə Londonda, 1992-ci ildə Kopenhagendə imzalanmış protokollara ozon qatını dağıdan sənaye və istehsalat növləri haqqında daha ciddi tədbirlər əlavə olunmuşdur (3, s.152). Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Dünyanın global ekoloji

problemləri aradan qaldırılması ilə bağlı konvensiyalara qoşulmuşdur. Azərbaycan respublikasının Milli Məclisi 31 may 1996-cı ildə ozon qatının mühafəzəsi haqqında Vyana Konvensiyasını, Monreal Protokolunu və həmin protokola düzəlişləri ratifikasiya etmişdir (4, s.65). Eyni zamanda Dövlət Ekologiya Komitəsinin mütəxəssislərindən ibarət ozondağıdıcı maddələrə nəzarət Milli proqram və daxil olan lahiyələrin hazırlanması üçün işçi qrupu BMT-nin Ətraf mühit və İnkişaf Proqramlarının ekspertləri ilə birlikdə Milli Proqram işləyib hazırlamış ilkin ekspertizadan sonra layihələr 1998-ci ildə Qlobal Ekologiya Fondunun Şurasına təqdim olunmuşdur. Azərbaycan tərəfinin qəbul etdilərən sənədə əsasən Sumqayıt şəhərində bir neçə müəssisənin yenidən qurulması eləcədə respublikanın digər ərazilərində ozondağıdıcı maddələrin istifadəsinin məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulurdu. Lahiyənin yerinə yetirilməsi 1999-cu ildən başlayaraq 3 il müddətində nəzərdə tutulmuşdur. Ozondağıdıcı maddələr üzrə Milli fəaliyyət planını həyata keçirilməsi üçün Ozon mərkəzi yaradılmışdır. Mərkəzin kordinatoru professor, texnika elmləri doktoru A.Şahverdiyev təyin edilmişdir.

Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanda illərdən bəri yığılıb qalan ekoloji problemlərin aradan qaldırmasına mühim bir vəzifə kimi yanaşdı.

Ekoloji cəhətdən ən ağır vəziyyət Abşeron yarmadasında yaranmışdır. Ərazilərin neft tullantıları ilə çirklənməsi, qrunut sularının səviyyəsinin qalxması, yaşıllıqların intensiv məhv edilməsi, Xəzər dənizinin səviyyəsinin qalxması, çirkab sularının təmizlənmədən açıq sahələrə axıdılması və s. kimi problemlər burada ətraf mühit xüsusilə insanların yaşayışı üçün ciddi problem yaradırdı. Abşeron yarmadasının ümumi sahəsi 2 min kv.km.-di (5, s.3). Yarmada qərbdən Qobustan, şimalda Sumqayıt çayı, şərqdən isə Xəzər dənizi ilə əhatə olunur. Respublikanın ümummi sənaye məhsulunun 60%-dan çoxu Abşeron yarmadasının payına düşməklə, ərazi neft-qaz çıxartma və emalı, neft-kimya, kimya maşınqayırma, qara-əlvan metallurgiya, energetika, yüngül, yeyinti, tikinti materialları sənayesi mərkəzi kimi formalaşmışdır. Respublikada istehsal olunan yanacaq məhsullarının 96% burada istehsal olunur (5, s.4). Abşeron yarmadasında ekoloji problemlərin formalaşması tarixi inkişafın nəticəsidir. İlk növbədə bu neft-qaz sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olmuşdur. Sonralar digər sənaye sahələrinin burada yaradılması ilə ekoloji vəziyyətin pozulması və getdikcə böhranlı hala çatmasına səbəb olmuşdur. Abşeron yarmadasının ekoloji problemi tarixən dörd mərhələdə yaranmışdır; birinci dövr Orta əsrlərdən başlayaraq Abşeron yarmadasında neftin kütləvi çıxarılmasına qədər olan zaman kəsiyi. İkinci dövr 1813-cü ilə 1920-ci ilə qədər olan dövr və üçüncü dövr isə 1920-ci ildən 1970-ci illəri əhatə edilir. Artıq 1970-ci illərdən yarımadaanın neft-qaz və neft-kimya istehsalat sahələrində təmizləyici sistemlərin quraşdırılması başlanılmışdır. Ən əsası isə bu dövrdə ekoloji amilin tələbi iqtisadi inkişafın həlledici amilinə çevrilməsi idi (5, s.16). 1970-ci illərdə Abşeron yarmadasında ekologiyaanın sağlamlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri irəliləyiş kimi qiymətləndirmək olar. Heydər Əliyevin respublikada rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə həyata keçirilən quruculuq işlərinə nəzər saldıqda görürük ki, o illər sənayemizin, sosial-mədəni həyatımızın yüksəliş dövrü olduğu kimi təbiətə qayğının artırılması dövrü kimi də nəzərə çarpır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Respublikaya rəhbərlik etdiyi dövr ətraf mühitin mühafizəsi, zərərli istehsal sahələrindən uzaqlaşmaq və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək istiqamətində görülən faydalı işlərə görə, yadda qalan illərdi (5, s.4). Bu dövr Azərbaycanda yeni ekoloji təfəkkürün formalaşmasına və ekologiyaanın həyata tətbiq edilməsi başlanmışdı. Azərbaycan SSR-nin müstəqil ekoloji siyasəti və konsepsiyası formalaşdırıldı. Ekologiyaanın bütün sahələrdə tətbiqinə başlandı. 1969-cu ildə "Azərbaycanda təbiətin

mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadəsi” qanunu qəbul edildi (2, s.18). Qanunun həyata keçirilməsinə cavab olaraq Şirvan, Bəsitçay, Qarayazı, Ağgöl, İsmayılı, İlisu kimi qoruqlar Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü ilə yaradıldı. Respublikada ekoloji sahədə maarifləndirmə istiqamətində Heydər Əliyevin dəsdəyi ilə, Azərbaycan təbiətinə ata qayğısı ilə yanaşan böyük alim, akademik Həsən Əliyevin redaktorluğu ilə “Azərbaycan Təbiəti” jurnalının nəşrinə başlandı.

Respublikaya rəhbərlik edən sonrakı başçıların səriştəsizliyi 1982-1993-cü illərdə respublikada bütün sahələrdə olduğu kimi ekoloji sahədə də böhran mövcud idi. Xüsusi ilə “Yenidən qurma” adı altında respublikada yenidən zərərli sənaye sahələrinin tadbiqu, yüz min hektarlarla üzümlüklərin məhv edilməsi və bununlada yüzilliklərlə xalq seleksiyası vasitəsi ilə əldəolunan yerli üzüm sortlarının məhv olunmasına, əkin sahələrinin amansız istismarı torpağın məhsuldarlığının azalmasına, meşələrin kortəbii qırılması, iqtisadiyyatı birazca da olsa dirçəltmək üçün müəsisələrin durmadan gecə-gündüz atmosfərə zərərli maddələrin tullaması nəticəsində ətraf mühitin və ekologiya nı tamamilə sıradan çıxarılmasına gətirib çıxartdı.

1993-cü ilin 15 iyununda Heydər Əliyevin yenidən Respublikada hakimiyyətə qayıtması ilə bütün sahələrdə olduğu kimi ekoloji sahədə də canlanmanın və əsaslı dönüş dövrünün əsası qoyuldu. “Mən 1993-cü ildə Bakıya gələrkən bizim əkdüyümüz ağacların kəsildiyini görürkən, elə bildim ki, mənə yaralayınlar. Mən dəfələrlə demişəm birdə deyirəm, kim hansısa sağlam ağacı kəsirsə hesab edin ki, o mənim qollarımı-qanadlarımı kəsir. İnsan qurmalıdır yaratmalıdır” (7, s.6). Bu fikirlər bir daha sübut edir ki, Ulu öndər Heydər Əliyev respublikada ekoloji vəziyyətin nə dərəcə ağır olmasına narahat olmuşdu. Bu dövrdən başlayaraq Respublikanın ekoloji probleminin həlli istiqamətində bir sıra vacib tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanmışdı. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əlaqələrin yaradılması istiqamətində uğurlu işlər görülmüşdü. Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Norveç, Gürcüstan, Qazaxstan, Moldova və bir sıra başqa dövlətlərin hökumətləri arasında əməkdaşlıq sazişləri imzalanmışdır (6). Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli fəaliyyət planı qəbul edilmişdi, Xəzər dənizi üzrə beynəlxalq ekoloji proqramı həyata keçirmək üçün Bakı şəhərində Xəzər Ekoloji Mərkəzi yaradılmışdı (7, s.11). 8 iyun 1999-cu ildə “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” və “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunların qəbul edilməsi və tezliklə onların qüvvəyə minməsi ilə dünyada bu sahədə mövcud olan ən yaxşı ənənələri özündə saxlamaqla ekologiya sahəsinin formalaşmasında mühüm addım atılmışdır (4). Heydər Əliyevin Azərbaycanın ekologiyasını sağlamlaşdırmaq ondan respublika əhalisinin mənafeyinə uyğun səmərəli istifadə etmək üçün mühüm qərarların qəbul edilməsinə nail olmuşdur. Prezidentin ekologiya sahəsində qəbul etdiyi əhəmiyyətli qərarlardan “Yerin təki haqda” 6 mart 2000-ci il (8), “Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu haqda əsasnamə”ni, “Ekologiya aid fəaliyyətin aparılması qaydaları”nı və “Dövlət ekoloji ekspertizasiyasının maliyləşdirməsi qaydası” 22 fevral 2001-ci il (9) göstərmək olar. Bunlardan əlavə Respublikanın torpaq, su, “Heyvanat aləmi haqda”, “Atmosfer havasının mühafizəsi haqda”, “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlər haqqında”, “Əhəlinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” və s. belə qanunların və normativlərin sayı 200 yaxındı (4, s.3). Çox saylı qanun və normativlərin qəbul edilməsi ekoloji sistemin hüquqi bazasının yaradılması idi ki, bunsuz ekoloji sistemin tənzimlənməsinə və sağlamlaşdırılmasına nail olmaq mümkün olmazdı. Azərbaycan Respublikasının ekoloji durumunu yeni əsaslarla tənzimləmək, eləcə də, ətraf mühitə dəyən zərəri aradan qaldırmaq, yerüstü və yer altı sərvətlərdən səmərəli istifadəyə nəzarət üçün, müstəqil nazirliyin yaradılmasına ehtiyac yaradılmışdır. Nazirlik yaranana qədər Respublikanın ekoloji sahəsinə çox saylı komitə və idarələr nəzarət edirdi ki, bu da ekoloji

sistemin kompleks şəkildə nəzarətə götürülməsinə imkan vermirdi. Eyni zamanda ekoloji sahəyə ayrılan maliyyə vəsaitin də lazımi miqdarda olmanası və düzgün bölüşdürülməməsi, belə komitə və idarələrin yerinə yetirdikləri tədbirləri səmərəsiz edirdi. Bu və başqa əsaslı səbəblər nəzərə alınmaqla bilavasitə prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə, onun imzaladığı 23 may 2001-ci il tarixli fərmana əsasən Azərbaycan Dövlət Ekologiya və Təbiətdən İstifadəyə Nəzarət Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Hidrometeorologiya Komitəsi və “Azərmeşə” İstehsalat Birliyi ilə birləşdirilərək onların bazasında Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradıldı (10). Nazirliyin yaradılması təkcə dövlət idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi deyildi bu Azərbaycan təbiətinə və xalqına qayğının nümunəsi idi. Nazirliyin 18 sentyabr 2001-ci ildə qəbul edilmiş əsasnaməsinin ikinci bəndinə əsasən Nazirlik Azərbaycan Respublikasının ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ətraf mühitin qorunması, təbiətdən istifadənin təşkili, yeraltı sular, mineral xammal ehtiyatlarından və yerüstü təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpa, hidrometeoroloji proseslərin müşahidələri və proqnozlaşdırılması sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirilməsi Nazirliyin başlıca vəzifələri kimi qeyd olunur (4, s.143). Azərbaycanda ekoloji sistemi qurmaq üçün beynəlxalq təcrübə qiymətli mənbə idi. Buna istinadən Azərbaycan siyasi müstəqillik qazandıqdan sonra Respublikanın Milli Məclisi ardıcıl olaraq beynəlxalq ekoloji konvensiyaları ratifikasiya etmişdir. Azərbaycan Respublikası Hökuməti xüsusilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Beynəlxalq Konvensiyalar ilə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri ciddi-cəhətlə yerinə yetirir. 2001-2005-ci illər ərzində ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində görülən işlərin maliyyə dəyərinin ilbə-il artması bu sahədəki inkişafı təsdiq edir. Amma ümumilikdə Nazirlik yaranana qədər inkişaf zəif gedirdi belə ki, 1995-2001-ci illərdə 5,8 milyon manata qarşı 4,1 milyon manat həcmdə ödəniş olmuşdur ki, buda orta hesabla 70,6% təşkil etmişdir (11). Nazirlik yarandıqdan sonra bu sahədə işin təşkil edilməsi nəticəsində 2002-2003-cü illərdə ümumilikdə 22 milyon manata qarşı 22,2 milyon manat vəsait ödənilməsi təmin edilmişdir ki, buda orta hesabla 101,8% deməkdir (11). 2003-cü ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçilən İlham Əliyev, başqa sahələrdə olduğu kimi ekologiya sahəsində də Heydər Əliyevin uğurlu siyasətini davam etdirir və daha da geniş miqyaslı tədbirlər həyata keçirir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan-Dünya təbiətinin incisidir. Bakı: ETSN, 2003, 390 s.
2. Azərbaycan Təbiəti. Jurnalı № 2. 1983-cü il.
3. İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti. (buraxılışa məsul və tərtib edən prof. H. Bağırov) Bakı: ETSN, 2008, 399 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Ekologiya Qanunvericiliyi № 1 cild
5. Abşeron yarmadasının ekoloji vəziyyəti haqqında (tərtib edənlər S. Əliyev, M. Hüseynov) Bakı: 2006, 141 s.
6. ETSN-nin Beynəlxalq Əməkdaşlıq Şöbəsinin cari arxiv
7. Azərbaycan Təbiəti. Jurnalı № 1. 2002-ci il
8. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu, 31 mart 2002-ci il №3 maddə 190
9. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu, 28 fevral 2001-ci il №2 maddə 119
10. “Azərbaycan” qəzeti 24 may 2001-ci il № 116
11. ETSN-nin rəsmi saytı: <http://www.eco.gov.az>

H.ACADOV

**РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ОПРЕДЕЛЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
ПОЛИТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

В статье аспиранта Азербайджанского Государственного Педагогического Университета говорится о проделанных работах в сфере экологии после возвращения во власть в Республике Общенационального лидера Гейдара Алиева.

N.ASADOV

**HEYDAR ALIYEV'S SERVICES IN DETERMINATION
OF ECOLOGICAL POLICY IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC**

The article written by the post-graduate of the Azerbaijan State Pedagogical University deals with the work done in the sphere of ecology after nation-wide leader H.Aliyev's second coming to power.

Rəyçilər: t.e.d. M.Əmrahov, t.e.d.R.C.Süleymanov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti "Azərbaycan tarixi" kafedrasının 13.03.2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr. №09).